

ההרתעה בעידן העימותים המוגבלים והטרור

אלוף (מיל) דוד עברי

בעולם ומעבר ליכולות המקובלות לכוח המצוי בידה. כלומר, המרכיב במכפלה המכמת את הכוונה והנכונות להשתמש בכוח הוא גבוה במיוחד, ויוצר מכפלת כוח מאד משמעותית, או הרתעה חזקה.

ההוכחות לכך מגובות ב"קבלות" רבות: מבצע "מוקד", במלחמת ששת הימים (השמדת חילות האוויר של 3 מדינות שכנות), מבצע אנטבה וחילוץ בני הערובה (1976), תקיפת הכור הגרעיני אוסירק ליד בגדד (1981), תקיפת מפקדות הפתח בטוניס, השמדת מערך טילי קרקע-אוויר הסוריים בלבנון במבצע של"ג, הפינוי האווירי הנועז של יהודי אתיופיה. כל אלה ואחרים יצרו מצבור של הוכחות ליכולות ולנכונות ללא השוואה לנכונות של ממשלות במדינות אחרות.

בעשור האחרון אנו נמצאים בעידן העימותים המוגבלים והמלחמה בטרור. השאלה המתבקשת היא, האם ההרתעה, במובנים שנותחו עד כה, שרירה וקיימת גם בתנאים אלה. ניתן לומר בהכללה שמרכיב הכוח (P) במכפלה לא השתנה מהותית בעידן העימותים המוגבלים, לצה"ל אותו מספר טנקים ומטוסים ואפילו ביצועיהם השתבחו עם הזמן. אולם הפרספציה של הכוח השתנתה. למשל, החיכוך היומיומי של חיילי צה"ל באוכלוסיה של אינ"ש ועזה חשפה גם את מגבלותינו לא רק את עליונותנו, והיכולות (P) קבלו פרספציה יותר מציאותית ופחות דמיונית. השוני הגדול יותר חל במרכיב הכוונה (I) והנכונות להשתמש בכוח. כאן נחשפו המגבלות הנובעות מכללי משחק השונים הנהוגים בעימותים מוגבלים, כמו הרגישות לתקשורת ולדעת הקהל, והרגישות לאבידות ולפגיעה באזרחים. אי

אחת הדרכים להסביר את נושא ההרתעה תוך נסיון לכמת את מרכיביה, היא באמצעות השימוש במכפלה, האומרת שההרתעה שווה למכפלה של הכוח בנכונות להשתמש בו.

$$\text{הכוונה (I)} \times \text{הכוח (P)} = \text{ההרתעה (D)}$$

הכוח (P) איננו מייצג את מספר האוגדות והטייסות אלא את הפרספציה של הצד המורתע על היכולות של הצד המרתיע. לדוגמה, אם לפי הערכת המורתע אין למרתיע טווח פעולה אפקטיבי לתקוף את מדינת המורתע, הכוח (P) במשוואה מתאפס (שווה ל-0) והתוצאה שהמכפלה מתאפסת. כי אפילו תהיינה סבלנות ונכונות רבה לתקוף, אין יכולת להגיע בטווח ולכן אין מתקיימת הרתעה. המרכיב השני במכפלה הוא הכוונה והנכונות (I) המדינית והצבאית להשתמש בכוח. כלומר, אם לממשל של מדינה חזקה ככל שתהיה אין נכונות להשתמש בעוצמתה כנגד המורתע, בין אם זה נובע משיקולים מדיניים או משקולי דעת קהל פנימית או מחששות להדרדרות אזוירית, מרכיב הכוונה (I) מתאפס. ומאפס את כל המכפלה, כלומר אין הרתעה.

$$D = P \times 0(I) = 0$$

לעומת זאת אם ממשל נחוש בדעתו להשתמש בכוח המצוי ברשותו, ערכו של מרכיב הכוונה (I) גדל, ומהווה למעשה "מכפיל כוח". למדינת ישראל תדמית הרתעתית חזקה מאד, לעתים נדמה שהיא מעבר ליכולותיה האמיתיות. התדמית היא, שממשלת ישראל העזה להפעיל את כוחה ומתכוונת להפעילו גם בעתיד מעבר לנורמות המקובלות

לא כן, יתכן והשחיקה בהרתעה היתה משמעותית יותר, או הלחץ להגיב היה גדול יותר. את תרחיש מלחמת המפרץ בהיבט הישראלי ניתן לסכם, שהיתה שחיקה במרכיב הכוונה והנכונות (I) ובחישוב מתמטי קר היתה שחיקה בהרתעה. כי במכפלה של גורמים אשר אחד ממרכיביהם קטן יותר קטנה גם המכפלה. אין להקיש מכך, שהיתה זו שגיאה שלא הגבנו ב-1991, לטעמי, ראש הממשלה דאז פעל באומץ ובתבונה, כשלא אישר את התגובה, וזאת למרות החשש הברור שתהיה שחיקה בהרתעה. יש לזכור שההרתעה הינה מרכיב אחד מתוך אוסף מרכיבים המעצבים את הבטחון הלאומי. נכון שהוא אחד המרכיבים החשובים ביותר, אך לעתים מרכיבים אחרים הופכים להיות דומיננטיים, ובמקרה זה חשיבותה של הידידות עם ארה"ב כמרכיב יסוד בבטחון הלאומי, החשש לגרימת אסקלציה אזורית במקרה של תגובה ישראלית, והעיקר: החשיבה על מקומנו ביום שאחרי המלחמה וכיצד להגיע ליתרונות מדיניים בנתונים מורכבים, בהם מדינות ערב מהוות חלק מהקואליציה, היו גורמים דומיננטיים. לטעמי, המרכיבים האחרים הצדיקו את הסיכון בשחיקת ההרתעה בנתוני 1991, ואכן מצבנו המדיני לאחר המלחמה, היה טוב לאין שיעור עקב ההבלגה. באשר להרתעה ניתן לסכם, שבעימותים מוגבלים אנחנו נמדדים יום יום, הן במרכיב הכוונה והנכונות להפעיל את הכוח (I) והן בחשיפת הכוח ויכולותינו (P). באופן מצטבר משפיעים דוקא הכשלונות על הפרספציה של היכולות, ומגבלות מדיניות ונורמטיביות על מרכיב הכוונה. יש להודות בכך שישנה שחיקה מצטברת בהרתעה גם בהיבט האסטרטגי הכולל. עלינו להכיר בכך, אך במקביל לזכור שההרתעה איננה יעד בפני עצמו. היא מהווה חלק חשוב מאד בבטחון הלאומי, אך היעד הוא שיפור הבטחון הלאומי הכולל על כל מרכיביו, וחזקו יחזק בעקיפין גם את הרתעה.

לכך אין משתמשים בטנקים לפיזור הפגנות ואפילו הן אלימות. בנוכחות מצלמות טלוויזיה בשטח, מעזים ילדים פלשתיניים להתקרב לטנק ולזרוק עליו אבנים. חייט הפלדה האימתנית איננה מרתיעה אותם, מאחר שהבינו כי הנכונות להפעיל את הטנק כנגדם בנוכחות המצלמות, מתאפסת. הילדים האלה פועלים לפי משוואת ההרתעה באופן אינסטנקטיבי. בתנאים אלה אין משתמשים בנשק המסכן אזרחים תמימים, או כנגד מקומות קדושים, אפילו הם משמשים מחסה למבוקשים.

אנחנו מוצאים עצמנו במצבים בהם איבדנו את ההרתעה, (המכפלה מתאפסת) עקב מגבלות נורמטיביות של שימוש בכוח בעימותים מוגבלים.

מסקנת ביניים מתבקשת היא שבעימותים מוגבלים הצד המורתע מנצל את המגבלות הנורמטיביות לנטרל את ההרתעה בתחומים טקטיים רבים. זאת כאשר ההרתעה האסטרטגית הכוללת לכאורה איננה מושפעת. אם כך, נכון לשאול האם השחיקה בהרתעה הנובעת מכללי המשחק בעימותים מוגבלים איננה משליכה או משפיעה על ההרתעה האסטרטגית הכוללת. ננתח את התרחיש הישראלי של מלחמת המפרץ 1991, כנקודת בוחן למשוואת ההרתעה. בתרחיש זה ישראל כידוע לא הגיבה על מטח הטילים הבליסטיים ששוגרו אליה ממערב עירק וזאת לאורך מספר שבועות. כלומר, ישראל לא הפגינה את אותה נחישות אופיינית בנכונות להפעיל את כוחה, כפי שניתן היה לצפות ממנה. לא היה זה נכון לאמר שמכפיל (I) התאפס, מאחר וישראל נבלמה ע"י ארה"ב, אשר לחצה עליה להמנע מלהתערב מחשש לשלמות הקואליציה. מכפיל (I) נשחק בוודאות כי ישראל נכנעה ללחץ אמריקני מה שהיה לא קביל בעבר. המרכיב השני במכפלה, הכוח (P), נשאר לכאורה זהה לזה שהיה לפני המלחמה. הרי כמות הכוח לא השתנתה אולם חל שינוי בפרספציה של היכולות. נחשפו קשיים בהפעלת כוח בטווחים רחוקים, ולמרות שקשיים אלה היו קיימים באותה מידה לפני המלחמה הם קבלו פרספקטיבה שונה אחרי המלחמה. כלומר התעוררו ספקות על יכולות מודיעיניות ואחרות המגבילות את השימוש היעיל בכוח. גם חוסר ההצלחה האמריקני להפסיק את שיגור הטילים אל ישראל חשפה את מגבלת היכולות בתחום זה, דבר שהשליך על ההערכה של היכולות הישראליות.

לפיכך, מרכיב חשוב בשמירת הפרספציה של היכולות הישראליות נתנה התקיפה של הכור הגרעיני ב-1981. העובדה היתה ללא עוררין שיכולות הוכחו בעבר, שאם